

РАДОЈЕ СИМИЋ

ОКО НАШЕГА КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА

/Уз 200. годишњицу Вукова рођ./

Неке недоумице

„Са Карацићем је — речи су Ј. Скерлића¹ — био случај као са свима великим реформаторима, сувише оспораваним и снижаваним у једно време, претерано истицаним и величаним у друго време”. Главни архитекта и надзорни орган међу неимарима српске књижевности с почетка XX века покушао је да да јасну слику свога 90 година старијег горостаса, слику лишену митског ореола, али осветљену пламеним одушевљењем за тога „Херкула Кораја” српске културе, како га је Копитар назвао.

„Србству, коме је православна вјера основа своје народности — пишу Вукови противници из редова цркве — највећи уштрб учињен је културсом, који се Вуковом имену приносио. Свако живи зна да Вук нити је учен био, нити је што год знаменито из свога сопственога духа произвео нити је човек особитог значаја био”.² А творци нове религије, обожаваоци Вукови, певали, су псалме „светом Вуку”, Мојсију новије српске књижевности“ истичући с протестом и жаљењем да њему „није било суђено, да доживи свој коначни тријумф”: „он је само из далека угледао Канаан у који је повео млађи српски нараштај из мисирске вековне помрчине, али у који га је увео његов Исус Навин, Даничић, својим преводом Светог писма и својим Речником”.³ „Ми смо Платони и Аристотели у данашњем народу нашем” — писао је Вук неодлучном и заплашеном пријатељу своме, Лукијану Мушицком.⁴ Вук је очевидно

¹ Ј. Скерлић, *Историја нове српске књижевности*, Београд 1967, 172.

² Цит. по Ј. Скерлићу, *Омладина и њена књижевност*, Београд 1966, 302.

³ Ј. Борђевић, *Из мојих старих успомена*, Јавор 37/1892, 579.

свестан своје мисије, али на уму има и чињеницу да није први: да је српски Сократ већ положио темеље на којима ће се задати српска национална култура.

„Али ипак — пише трезвени Скерлић — поред свих... великих и несумњивих заслуга његових /Вукових — Р. С./, данас се не може примити претерана Даничићева реч да је Караџић „отац српске књижевности“, из простог разлога што је пре њега, и у његово доба, и мимо њега, било добрих српских писаца и прогресивне српске књижевности“.⁵

„И кад се одбије на сва та претеривања — гласи коначан Скерлићев суд — Караџић остаје као један од најјачих и највећих људи у српском народу и у српској књижевности. Он је један од оних који су највише радили и стварали и највећма утицали, централна личност српске књижевности у средини XIX века, за XIX век оно што је Доситеј Обрадовић био за XVIII век: књижевни реформатор и национални творац“.⁶

Али ова Скерлићева оцена, у светлу неких других, изгледа нам као уступак тренутку, као повећење за лектиром, као пука учтивост иначе неблагонаклоног судије. Тако она звучи кад је упоредимо са оценом Доситијева дела: „Доситеј Обрадовић је — пише Скерлић са пуно пијетета — новатор и иницијатор какви се ретко виђају, један од оних људи који стварају епоху и остају као путовође целог једног народа. Нови духовни и књижевни живот у српскоме народу несумњиво од њега потиче“.⁷

Поређећи Вука са Доситејем, Вуков допринос са Доситејевим, Скерлић у односу на једнога изражава отворене симпатије, насупрот извесној горчини према ономе другоме. Симпатије поклања Доситеју, а горчину упућује Вуку, посебно вуковцима. „И данас — вели Скерлић — српски духови деле се на два велика дела: на оне којима је родоначелник и духовни отац Доситеј Обрадовић, са његовим реалистичким, рационалистичким и западњачким идејама, и на оне којима је родоначелник Вук Караџић, са његовим романтичким и уско националистичким идејама. Данас, после више од једног века, како је Доситеј пустио у народ своје зараве идеје, он нам изгледа много ближи и модернији и тачнији од Вука Караџића. Садашњост и стварност дају му све више за право, и он изгледа један од оних срећних писаца који су са висине своје слободне мисли назрели истину, и који задржавају вечиту младост истине“.⁸

⁴ Вукова преписка II.

⁵ Ј. Скерлић. *Историја нове српске књижевности*, 271.

⁶ *Цит. д.*, 272.

⁷ Ј. Скерлић, *Српска књижевност у XVIII веку*, Београд 1966, 351.

⁸ Исто, 359. — Вуку се приписује далеко скромније место: „Он је положио основ српском књижевном језику, и својим јасним, једним, живим и критичким стилем показао како треба лепо српски писати“: — *Историја нове српске књижевности*, 271.

Још нисмо сагласни у томе како треба гледати на Скерлићеве одсечне и можда једностране квалификације двају великих људи српске културе, њихових усмерења, идејног и практичног деловања, њиховог доприноса. Рад пред читаоцем осврће се само на једну линију којом би могла тећи расправа о томе: на линију размишљања о Вукову „уском национализму“.

Вук и Доситеј

За експертизу о физиономији и националним обележјима Вукова књижевног језика, и уопште Вукових ставова о књижевном језику, значајан је низ разноврсних чињеница. Прво ћемо размотрити однос Вуков и Доситејев према књижевном језику.

Вук је у књижевност увео народни језик — то је добро познато. За народну реч у књижевности залагали су се и многи други пре Вука, за време Вука и мимо Вука. Пре свега, и доследније од свих, у овоме се ангажовао Доситеј. И то је позната чињеница. Али се ни до данас нисмо сложили у оцени односа Вукове и Доситејеве мисије, Вукове и Доситејеве линије, и с тим у вези у оцени опсега и досега Вукове књижевнојезичке реформе.

Постоје бар две супротстављене — супротстављене отворено, или супротстављене чињенично, — две различите оцене, два става о томе питању: једна од тих линија процењује да су Вукова и Доситејева реформа истосмерне, те да Вук долази после Доситеја, неправедно негирајући и заобилазећи свога великог претходника. Оно што је Вук у тај посао унео јесте, насупрот доситејевској одмерености и умерености, насупрот европском наступу Доситејеву, — балканска и плебејска претераност, бунцијски радикализам који у основи није много користи донео, него више штете, више непотребних невоља и сукоба. Штетност Вукова радикализма најочитије се огледа у кидању са традицијом, са већ формираном народном културом која је тобож кренула добрим правцем умереног народњаштва и европеизације. Резултат таквог развоја био би онај исти који је дошао и после вуковских настојања, али без оноликих конфронтација и онаквих конфликата какве је Вук изазвао.

Изједначавање Вукова и Доситејева доприноса, њихово постављање на исти, национални план, и њихова процена са тога гледишта, зачињу се и одржавају, мање или више, у овом или оном виду, у оној сфери српске националне културе која би се могла назвати новосадским културним кругом. Наравно, условно. Први је овако поступио Јован Хаџић (Милош Светић) у свом трећем уткув, а последњи је овако поступио Павле Ивић у Историји српског народа.

Хаџићев поступак био је очигледно замишљен као начин да се Вук, супротстављен Доситејевој величини, омаловажи и потисне са врха српске културне лествице. Био је замишљен и као полуга за Хаџићево хвалисаво истицање сопственог доприноса, сопствене личности, сопствене величине. По Хаџићу: — „основъ тай, да Србъы треба да пишу Србски, јоштъ е Доситеј Обрадовић . . . изрекао, и после выше пута' у дѣлима своима повторю; кои е предметъ и доцнѣ у книжеествоу Србскомъ повторанъ и погрѣванъ, но свагда и опетъ онако рѣшенъ и прекинутъ. И самъ — не пропушта Хаџић да истакне — јоштъ како самъ ступио на полѣ книжества нашао самъ стваръ ову већ рѣшену, коя выше никаквой сумны подлежала ние; кои се основъ еднако држао и наблюдавао . . .“⁹

Вук, међутим, о својим и Доситејевим идејама, о свом и и Доситејевом подухвату, има друкчије мишљење. Он све подвргава мерилима чистоте народног језика и мерилима правилности његове у книжевној употреби, у култури српској. Вук, додуше, не превиђа и не потцењује чињеницу да је „први . . . Доситеј Обрадовић казао, да треба писати Српским језиком као што народ говори, и сам је почео, колико је знао, тако писати. За њим су пошли многи учени Србљи, и . . . написали различне /тобоже Српске/ књиге; али /за превелико чудо/ до данас још немамо ни једне књиге да је управо написана по Српској граматици, као што народ говори!“ Ово звучи и хвалисаво и потцењивачки у односу на Доситеја. Али имамо на уму да је написано у делу које по свим оценама представља преврат у српској култури, велики раскид са старим, са свим што је дотле створено у српској книжевности, и полагање темеља ономе што је тек том књигом започето, што је најављено, што је требало доћи, и што је дошло тек после дуге и тешке борбе. Написано је то у Српском рјечнику 1818. године.¹⁰

Павле Ивић признаје, додуше, Вуку „револуционарност“,¹¹ али не и примат у постављању револуционарног програма.

⁹ Утукб III. *языкословный* . . . , у Новомб Саду 1846. — Прешт у Грам. и пол. списима Вука Ст. Караџића III/1, Београд 1896, 219.

¹⁰ Стр. V. — Исп. слично и у *Писима* . . . , 18: — Грам. и по. сп. III/1, 154.

¹¹ У поговору *Српског рјечника*, Сабрана дела Вука Ст. Караџића II, Београд 1966, 21, Ивић није поставио овакве резерве у односу на укупан значај Вукова дела. Он тамо наглашава Вуков раскид са традицијом и истиче високу цену тога раскида. „Револуција каква је била Вукова — мисли тамо Ивић — неизбежно доноси собом прекид једног континуитета, жртвовање тековина традиције . . . Међутим, у Вуковом случају жртва је била готово незнатна у поређењу са добитком. Производи дотадашње литературе — размишља Ивић даље — махом су били ниске вредности или неактуелни или то обоје. Књижевни језик био је све друго него рађен и префињен инструмент израза . . .“

Једна друга сумња — додаје Ивић затим — и с тим се не можемо сложити — једна друга сумња може се јавити, и јављала се понекад поводом резултата Вуковог рада. У периоду пре Вука српски књижевни

„Кад је реч — речи су Ивићеве — о огромној Вуковој историјској улози, незаобилазан је подстицај који је он добио од Копитара. Велики словеначки слависта је Вуку сугерирао своја основна схватања о језику, азбуци, правопису и значају фолклора, и одредио му радни програм који је затим Вук спремно извршавао... Уосталом — додаје Ивић — Вук је у својим идејама имао и других претходника. За народни језик у књижевности пре њега се речито заложио Доситеј, док је Вукова азбука у многоме зависна од Мркаљеве, Вуково обележавање акцената од Луке Милованова. Па ипак — сумира Ивић — све ово не потиरे Вукову заслугу. Она није у неком научном открићу, већ у извршеној револуцији у српској култури. А револуција и није ствар приоритета у формулисању мисли, него борбености, снаге и истрајности у њиховом остваривању“.¹²

Овоме се ставу, који све што је Вук учинио своди на његов бунт, супротставља чак и Скерлићев не тако благонаклони поглед из европске перспективе, који Вуку ипак приписује самосталан, самостално изграђен концепт, самосталну визију српске културе која је обележила, и узроковала смену епоха у њој, узроковала преоријентацију са европске на „уско националну“ линију. То смо видели. А Љ. Стојановић то Вуково визионарство индиректно потврђује и истиче на специфичан начин. „Вук се за своје време — истиче он — појавио и сувише рано. Њега савременици нису могли разумети.“¹³ Расправљајући о језику и правопису, Стојановић прецизира: „Али док би/смо/ и без Вука можда до данас како тако изишли на прави пут у језику, дотле би/смо/, да није њега било, несумњиво остали назадни у правопису. Да он није тако рано, готово у почетку стварања књижевности, изишао с овако савршеним правописом, да то питање није /по/везано са народним језиком, и да сам није тако много и популарних списа њиме писао — несумњиво је да би/смо/ ми и данас писали, ако не њ и њ и др., а оно сигурно е, њ, њ, њ и њ.“¹⁴

Уосталом, Мркаљева концепција, и поред своје несравњиве једноставности у поређењу са у то време владајућим начином писања, ни у систему знакова, нити у дистрибуцији њиховој, не достиже Вукову правописну праксу. Мркаљ је само

језик био је тесно везан за руски, каткада чак толико да границе није лако одредити. Прекид све везе морао је смањити способност нашег књижевног језика да се богати превзимањем из руског, а такође је морао смањити непосредност контакта двеју литература. И то баш у тренутку кад је руска књижевност, са Пушкином, Ђермонтовом и Гогољем, најзад добијала светски формат“. Не можемо се с тим сложити из два разлога. Прво, руска књижевност заправо је тај корак учинила пошто се ослободила оних уза које је предала српској култури: црквених елемената. Друго, управо пошто је завршена борба за нови књижевни језик, везе са руском културом постале су плодноне.

¹² *Историја српског народа* V/2. Београд 1981, 359.

¹³ Љ. Стојановић, *Живот и рад Вука Ст. Караџића*, Београд 1924, 171.

¹⁴ *Цит. д.*, 730.

учинио селективни захват, одабирајући оно што би, из репертоара дотадашњих графичких знакова, могло послужити Србима, и одбацујући оно што им је непотребно. Када је тамо требало додати нове знаке, он се задовољио тиме што је предложио комбинације већ постојећих графичких јединица за обележавање диференцијалних гласова. А Вук је, оставши имун на застрашујућу поуку Мркаљеву, прихватио његов систем допунивши га новим знацима. Даље, Вук је свој „фонетизам“ скоро доследно применио и у писању речи, на што се Мркаљ није одважио.¹⁵ То су иновације које су само на први поглед, и само са нашег данашњег гледишта, незнатне, мале или периферне. Али кад се сетимо како је прошао Мркаљ, шта се могло очекивати од овако претераног радикализма до — потпун крах?! Да нисмо свесни где се калила Вукова личност, морали бисмо озбиљно посумњати у његов здрав разум...

А. Белић, и кад је књижевни језик у питању, без резерве признаје Вуку приоритет као реформатору. Он утврђује да је „Карацић од првога дела свог... покренуо борбу за ослобођење наше књижевности и нашег књижевног језика од свега ненародног, од свега туђинског што се у њему нагомилало. Одраставши са поколењем које је голих шака покренуло рат за ослобођење своје против једне империје, Вук Карацић је прекалио свој дух и за духовну борбу и за духовно ослобођење“.¹⁶

У тренутку суочавања са истином, Белић је, иако по убеђењу на другој страни, Вуку коректно признао идеолошку заснованост и програмску независност наступа у српској култури: наступа са позиција ослободилачке борбе народних маса за националну и социјалну еманципацију.

Само привидно, и само на први поглед, од овога одудара став Меше Селимовића, једног од најмудријих, и најдубљих мислилаца који су се бавили Вуком. „Кад говоримо о нашем народном језику — пише Селимовић — готово увек полазимо од нетачне чињенице, од мита, да је правописну и језичку реформу започео и први формулисао Вук. Учинили су то, међутим, други пре њега, са мање или више доследности и одлучности, јер Вук није пао с неба, већ је дошао после многих /без обзира што је њихов успех био делимичан или никакав/, преузевши идеју која је постојала, и давши јој неслућен замах и друштвено-политички значај, претворио је у одређивућу мисао и реалну снагу епохе, у зависности од интензитета којим је расла снага и историјска улога народа“.¹⁷ Суштина Селимовићева става, међутим, ни у целини ни у деловима није сводљива на мисао да је Вук само настављач. Вук је носилац свежих, нових идеја. Он реформу поставља у сасвим нове дру-

¹⁵ Исп., Р. Симић и Б. Остојић, *Основи фонологије српскохрватскога књижевног језика*, Титоград 1981.

¹⁶ А. Белић, *Око нашег књижевног језика*, Београд 1951, 263.

¹⁷ М. Селимовић, *За и против Вука*, Београд 1977, 7.

штвене оквире, у друкчију логику догађања: доводи је у зависност према новој историјској позадини збивања, у зависност „од интензитета којим је расла снага и историјска улога народа“.

„Основна позиција Вукова била је сељачко-демократска — прецизира Селимовић, — И то је разумљиво, и због Вука, и због времена у коме су сељачке масе, нарочито у Србији, биле носилац ослободилачких тежњи, од окупатора у првом реду, али и од сваке експлоатације. Разумљиво је такође што је народ, успешан и делотворан у својој побуни /мада доцније изневерен/, освојио право на признање свега што је његов израз, својство и духовно стваралаштво /језик, моралне и етичке особине, усмена књижевност/“.¹⁸

Без ове значајне напомене — која, игром случаја, Скерлићу, и поред све виспирености његове, није на ум пала — без напомене о социјалном смислу, социјалним узроцима и циљевима Вукове реформе, ова се — по сили логичког закона — јавља искључиво у националном светлу. А Вук се, неминовно, укључује у каталог „уско националних“ реквизита чија вредност са гледишта борбе за развитак човечанства постаје сумњива. Врло рано је, ипак, ова појединост, која је измикла Скерлићу, била уочена. Руски тумач језичке реформе код Срба, Нил Попов, с правом утврђује да „борба око рефорама Вукових није био само теориски спор у области филологије; то је била борба између два историска предања, између животних навика и умних схватања два поколења, или тачније двеју епоха у српској историји раздвојених једна од друге политичким догађајима — постепеним ослобођењем српске кнежевине од турске владе и народним покретима како у самој Угарској, тако и међу српским живљем у њој“.¹⁹

И Љ. Стојановић, критикујући Стејићево мишљење „да је садашњи /т.ј. ондашњи/ књижевни језик плод рада свих књижевника, почињући од Доситеја па унапредак; да су сви они из нужде употребљивали словенске речи или их посрбљавали или нове ковали /разуме се ко с већим ко с мањим успехом/, као што и сам Вук сад чини, и да према томе нису заслужили овакве прекоре какве им је он упућивао да „кваре језик“ — тврди да је по среди заправо идеолошка разлика међу њима, разлика у ставу према језичкој грађи, не превасходно у њеној употреби или одбацивању. „Али Стејић је — речи су Стојановићеве — смео с ума да је идеологија о књижевном језику коју је овде развио, Вукова идеологија, и да тако нису мислили српски књижевници кад је Вук осво на њих ватру, и позвао их да прво науче српски па онда да пишу“.²⁰

¹⁸ *Ит. д.*, 76.

¹⁹ *Цит. по Љ. Стојановићу, Живот и рад...*, 728.

²⁰ Љ. Стојановић, *Живот и рад...*, 732.

Реч је, према свему изложеном, у првом реду о класним интересима, о идеолошким и идејним разликама, о друштвено-политичким позицијама са којих се полазило у борбу око књижевног језика. Ти су интереси почели деловати у тренутку када је грађански слој српског народа у Војводини, на унутрашњем плану добио равноправног саговорника о националним и другим питањима. Тај саговорник је маса србијанских сељака, који су у устанку стекли не само политичку самосталност, већ и извесну политичку свест и самопоуздање. На националну ствар они су сада имали сопствене погледе, и те погледе су остваривали самостално.

Ослонац на Русију, који је, са општенационалнога гледишта, био прихватљив почетком XVIII века, када се формирала свест народних маса у јужној Угарској, и када су се развијали одбрамбени механизми у складу са тадашњим приликама, сада је постао не једино могуће, већ једно од могућих решења националног питања, један од модела за национални опстанак. Самоувереност устаника, подржана аплаузима из Европе, била је неспојива са осећањем просјачке благодарности према Русији. Народне снаге показале су се сигурнијим као ослонац од ћудљиве царске благонаклоности. Народна култура, и народни језик као њено гласило, постали су првим листовима проклијале свести о националној самобитности.

У тим приликама заокрет је био неизбежан. А сукоб присталица старе и нове идеологије, старе и нове концепције националног опстанка, био је само логична последица тога заокрета. Његов производ. Народни језик и његова употреба у књижевности — нису били прави и основни објекат око којег се водила борба. О томе је између доситејевске и вуковске оријентације владала сагласност, и обе су у односу на цркву биле на истоме. Несугласице су настале око пута до народног језика у књижевности, и наравно око домета реформе. И њеног идејног садржаја. „Полазећи од уско сталешких позиција — гласи једна од оцена тих разлика — грађанска класа у Војводини могла је народу нудити /европску — Р. С./ културу на његовом језику из самилости и из филозофских убеђења. Али нико није могао доћи на мисао да је том народу потребна просвета и култура да би сам уређивао свој живот и преузео ингеренције над својом судбином. Но та сама сељачка маса нашла се у Србији у сасвим чудном положају: у положају да је заправо могла и морала не само узети своју судбину у сопствене руке, већ стварати, својим сопственим снагама, и некакав ред, поредак, такорећи државну организацију, у којој је по ослобођењу требало живјети. Требало је затим изградити просвјету, културу и све оно на чему се темељи организовано друштво једне цивилизоване земље“.²¹ А цивили-

²¹ Р. Симић и Б. Остојић, *Основи фонологије...*, 38.

зацијски слој културе у европском смислу речи био је тако танак да се није готово ни примећивао. Продор фолклорног елемента био је на свим правцима неминован и незадржив. Наравио, и на језичком плану.

„Европски образован /и грађански васпитан/, Доситеј Обрадовић, и поред искреног убјеђења да у славенском свијету „ свију народа мати је језик славјански, који је сада, у благополучној Русији у височајше совершенство доведен“, ипак се програмски изјашњава за народни језик у књижевности. На ту одлуку њега наводи рационалистичко-просветитељска инспирација коју црпи из научне и филозофске лектире, на једној страни, и носталигичних патриотских осјећаја, на другој. „Али пишући гдишто — мисли су Доситејеве — на милом матере моје језику, не могу и жао ми је престати; воображавам себи да сам у Србији или Босни, пак ми је мило које о чем с људима беседити. Други језици, које сам научио у књигама, предрапи су, зашто ми кажу што су учени народи и паметни људи мислили на свету; али кад њима беседим, представља ми се да се у туђе нешто пачам; а како истом с овим проговорим, којега нипошто не могу памтити када сам и како научио, и за то рекао би да се са мном и родио, или да сам га из прсију матере своје исисао; како ти с њиме што проговорим, ето ти ме у сред моје куће, у мојем правом елементу, гди са својим сопственим воздухом дишем“. Народ је, по Доситеју, без просвјете у европском смислу, — вулгус; тек кад уђе у орбиту просвјетљености, може научити да мисли и просуђује: „Учени људи ваља да на простом језику пишу, и тако мало-помало обикнуће се сав народ мислити и просуђивати сврх сваке ствари“. Јер „док год један народ на својем матерњем језику књига неима, принуђен је у тамности ума и у варварству лежати и све на горе преуспевати“.²²

Доситејево опредељење за народни језик у књижевности више је, дакле, теоријски него практично условљено. И код њега је, стога, као и у сличним текстовима његових претходника и следбеника, „број црквенословенских елемената непотребно висок“.²³ Језичко полазиште Доситејево није народско: то је — да кажемо — туђа језичка пракса преведена накнадно на народни језички материјал. Доситеј није прожет и окружен народном културном традицијом и језиком на онај начин као што је то био Вук, рођен у Тршићу, који је писменост учио чувајући козе. Основица Доситејева изрази, фразе, конструкције и стила, није народска: то је рускословенски језик, уколико није немачки. У ту структурну основицу утиснута је народна језичка грађа, али у оној мери и на начин како је До-

²² *Дела Доситеја Обрадовића*, Београд 1911, 48. — Цит. по Симићу и Остојићу, *Основи фонологије...*, 15.

²³ П. Ивић, *Српски народ и његов језик*, Београд 1971, 168.

ситеј био способан и спреман да то изведе: да ту грађу региструје у сећању и активира њене законитости. Код Вука је управо обрнут случај: исходишни његов израз је народни, а доградњу је доживео тек од невоље, укључујући у се оно што му је било потребно за улазак у европејску „дилижанцу“: по којој термин или фразеолошки обрт.

Уверили смо се, дакле, да Вук није зглобљен у ланац српских културних развојних тенденција XVIII и почетка XIX века, већ раскида с том традицијом, заснива нову; боље рећи, у цивилизацијску орбиту уноси народну традицију која до тада није била укључена у сферу културне комуникације по европским мерилима. То је један од разлога што Вука не можемо ставити у ред појава које обухвата Скерлићев „уски национализам“. Пре ће бити обрнуто, чак и без обзира на европску техничку опрему, европски стил, европску етикецију.

Вук према језичком национализму.

Друго питање које нас овде занима тиче се националног порекла и националне припадности Вукова књижевног језика. Номенклатурна етикета тога језика упућује заиста на српску народност, српско порекло и српску припадност тога језика.

Али то одређење је варљиво. И нетачно.

Вук је српско име друкчије употребљивао него ми данас.

И то је сам наглашавао.

Већ у Писменици, дакле у првом сусрету, озбиљнијем сусрету, са тим питањем, Вук — додуше доста површно и непрецизно, али разговетно, — поставља глобалне оквире „српског“ језичког простора, покушавајући чак и да докучи неке унутрашње дијалекатске дистинкције. Задивљује чињеница да неки Вук, није имао никаквих претходних обавештења о томе, сем сопственог познавања прилика на терену, у помоћ узима оне исте критерије, које ми данас, са много више прецизних знања, сматрамо такође примарним. „Србски језик“ у Писменици Вук раздељује у три „предјелна нарјечја“.²⁴

а) Прво је „Херцеговачко“, „којему принадлеже сви Србљи који живе по Херцеговини, по Босни (како Греческога, тако и Мухамеданскога вјероисповједанја), по Црној гори, по Даламацији, по Хорватској, и по Србији, озго до Мачве, до Вальева, и до Карановца“.

б) Друго је „нарјечје Сремско“, „којему принадлеже Србљи који живе по Срему, по Бачкој, по Банату, и по Србији око Саве и око Дунава, као н.п. по нахији (окружју), Шабачкој, до пола Вальевске, по свој Београдској, по Смедеревској, Крагујевачкој, по Ресави, по свој нахији Пожаревачкој, по Црној рици, и по Краини Неготинској до Тимока“.

²⁴ О језику и књижевности: Сабрана дела Вука Ст. Караџића XII, Београд 1968, 112.

в) Треће му је наречје „Славенско“, „којему припадаже Сербљи Римокатолическог Вјероисповједанња, који живе по Славонији, по Хрватској, и по Далмацији“.

Српско име Вуку служи као општеобухватни племенски назив за народе који се данас служе српскохрватским књижевним језиком, док су остали резервисани за регионалну номенклатуру: не називају се њима племена већ крајеви. У том се скупу назива налази и хрватско име, као легитимни и тада званични назив за „дивилну“ Хрватску.

Својеврсни показатељ како је Вук употребљавао „предјелне“ називе јесте и дискусија са Видаковићем, где Вук поставља захтев да сваки књижевник пише својим матерњим говором. Међу називима за регионалне говоре не налази се српско име, које, дакле, остаје резервисано као опште име свих племена. „Тако е најпречйй и единый начин, истиче Вук, — коим се може подигнути наша литература: да почне писати свакий Списатељ онако, као што се говори у ономъ предѣлу, гдѣ се онъ родио и узрастао: Срѣмац Сремачки, Бачванин Бачвански, Сербјанацъ Сербјански, Ерцеговацъ Ерцеговачки, Бошнякъ Босански, Црногорац Црногорски, Далматинацъ Далматински, Рватъ Рватски, Славонацъ Славонски и т. д.“²⁵ Исто, и са истом номенклатуром, понавља се и у Српском рјечнику 1818.²⁶

У чланку Срби сви и свуда, којим је започела непријатна дискусија о националном питању, што је најавило несугласице не само око имена већ и око праваца и свеукупног тока националне кристализације двају сродних народа, кристализације коју су отежавале историјске прилике, историјско наслеђе и историјски услови у којима се догађала, а ето: и ставови народних првака, — у том чланку Вук поближе објашњава свој став.²⁷ Тај став је врло несигуран и неодређен. „Заиста се зна — изјављује Вук — да Срби сад живе у данашњој Србији (између Дрине и Тимока, и између Дунава и Старе планине), у Метохији (од Косова преко Старе планине, гдје је Душанова столица Призрен, Српска патријаршија Пећ, и манастир Дечани), у Босни, у Херцеговини, у Зети, у Црној Гори, у Банату, у Бачкој, у Сријему, у десном подунављу од више Осиека до Сентандрије, у Славонији, у Хрватској (и Турској и Аустријској крајини), у Далмацији, и у свему Адриатическом приморју готово од Трста до Бојане“. Вук затим оцењује да „Срби“ броје „најмање око пет милиона душа народа“, и сви говоре „једнијем језиком“, али се „по закону (религији)“ деле „на троје“. По тој процени, православних има око три милиона, а остало су муслимани и католици.

²⁵ О језику и књижевности, 180.

²⁶ Српски рјечник, 1818, XVI.

²⁷ По Вукову сведочењу, чланак је настао 1836, али је одштампан тек 1849, у књизи *Ковчежић за историју, језик и обичаје Срба сва три закона*, Беч 1849.

Даље Вук излаже мисли о националном имену. По томе се мишљењу може назрети будући развој националних процеса, који се у то време тек зачињу. „Само прва три милиона — констатује он — зову се Срби или Србљи, а остали овога имена неће да приме, него они закона Турскога мисле да су *прави Турци*, и тако се зову, премда ни од стотине једна не зна Турски; а они закона Римскога *сами себе* или зову по мјестима у којима живе, н. п. Славонци, Босанци (или Бошњаци), Далматинци, Дубровчани и т. д., или, као што особито чине књижевници, старинскијем, али Бог зна чијим именом, Илири или Илирци...“²⁸

Вукова опаска о илирском имену, како знамо, није тачна. То је последица или стварног непознавања прилика око илирског покрета (ако је тачна напомена о настанку тога текста много раније него што је објављен, у то можемо и поверовати), или нерасположења према њему. Стварно је, међутим, да је илирско име замишљено прво као заједнички назив свих јужнословенских племена, а затим сведено на Србе и Хрвате, дакле на онај етнички комплекс за који Вук употребљава српско име. Стварно је и то да је, после забране илирскога имена, национална идеја хрватских родољуба кренула у два смера: на једној страни смером окупљања оних народних маса које чине данашњу хрватску нацију, те се за њих почело уопштавати хрватско име; а на другој страни, у истом значењу у којем се употребљавало илирско име, врло рано се јавља југословенска идеја, и име.²⁹

У даљој расправи око националног питања Вук, у наведеном чланку, износи извесна начела о настанку нација, начела која се изводе из историјског искуства што га пружају процеси националног освешћивања европских народа. Вук с правом истиче да религија не би требало да буде узета за критериј националне свести и националних деоба. „Кад човјек помисли — речи су његове — н. п. да Мацара има и Римскога и Калвинскога закона, па се сви зову Мацари; или: да Нијемаца има и Римскога и Луторанскога и Калвинскога закона, па се опет сви зову Нијемци; мора се чудити како се барем ови Срби закона Римскога не ће Срби да зову“.³⁰

Али с неправом Вук покушава да Србе и Хрвате разграничи по језичком критерију, сводећи хрватску територију на земљиште чакавског дијалекта. „У Далмацији на сухој земљи — домишља се он — (осим самога приморја и острва), гдје је било срце Хрвата, данас нема никакога народа који би се по језику разликовао од Срба, али на острвима и у приморскијем мјестима, из којијех су се људи слабо мијешали са онима са

²⁸ *Цит. д.*, 2.

²⁹ Ближе о томе исп у *Фонологији*.

³⁰ *Ковчежић*..., 3.

сухе земље (као н. п. у Тропиру и у Омишу), говори се језиком мало другачијим од Српскога, и ја мислим да су ови приморци и острвљани остаци или потомци старијех Хрвата“.³¹ Затим набраја неколике језичке црте „хрватске“, тј. диференцијалне чаковске особине у односу на штокавски дијалекат.

Б. Шулек иступа 1856. године се подужим и добро аргументованим одговором на Вуков чланак о Србима и Хрватима.³² Шулекова студија — и теоријски и практично — показује да са ширењем видика и продубљивањем знања о племенским и верским приликама у народу, интелегенција може утицати на правац и темпо националне кристализације, што увећава опасности гледе националне слоге. „Риеч је — започиње Шулек своју студију једном духовитом параболом управо о слози, — да се о доброј жени не говори. Ово би се могло и за слогу казати, да је онђе највише има, гдје се о њој најмање спори“. Код Јужних Словена ствар стоји друкчије: о слози се много говори, „а неслога из сваког кута провирује“. Шулек, после широких расправа о стању на терену, закључује да племенска граница не тече по линији која раздваја удаљене а спаја блиске дијалекте, него Хрвата има и чакаваца и кајкаваца и штокаваца. Судбина Хрвата и Срба чврсто је сплетена у клупко. Зато Шулек закључује: „Нека дакле име србско живи и надаље уз име хрватско, камо га је судбина поставила“. У напомени испод странице он подсећа на Копитара и његов двочлани назив за језик, заједнички језик Срба и Хрвата: »Dialecto inllirica rectus Serbochraotica sive Chroatoserbica«.³³ „Хрвати и Срби су браћа по крви и млиеку — наглашава Шулек, — народ једнога рода и једнога језика — то је посљедак непристранога истраживања, то је циљ и сврха ове моје расправе“.³⁴ Са колико такта Шулек улази у расправу о овоме осетљивом питању, показују следеће речи његове: „Знам — изјављује он помирљиво — да Срби желе разпрострањавањем свог имена постићи само веће јединство код јужних Славенах; ну народно име може се само добровољно примити, а наметнути се не да...“.³⁵

Ако је Вуково схватање изнесено у помињаном чланку могло, и може сада, бити схваћено као анахронизам, закаснело, историјски застарело мишљење које је објављено у измењеним приликама, његово реаговање на Шултеков одговор израз је типично вуковске истрајности и пркоса, чак и очигледним чињеницама насупрот. Он остаје у уверењу да се националне границе морају поклапати са језичким, па у одговору Шулеку тврди: „Хрвати по правди могу се звати: 1) Сви Чакавци; 2)

³¹ *Цит. д.*, 17.

³² *Цит. по Грам. и пол. списима* III/2, 443—463.

³³ *Цит. д.*, 463.

³⁴ *Цит. д.*, 462.

³⁵ *Цит. д.*, 463.

Кекавци у краљевини Хрватској који су се на то име већ на-
викли. — Срби по правди могу се звати сви Штокавци макар
које вјере били и макар гдје становали...³⁶ „Ако Хрватски
родољупци не пристају на ову на разуму основану диобу —
Вук је депримиран што речју не може против чињеница —
онда се за сад у овоме ништа друго не може учинити него да
се подијелимо по закону или вјери... Истина — вајка се он
при томе — да би се иностранци могли насмијати оваквоме на-
шем дијељењу народа у данашње вријеме, али шта ћемо кад
смо несрећни људи те се друкчије не може“.³⁷ Ова се тмурна
прогноза заиста и остварила: бреме своје невеселе прошлости
наши народи су својевољно натоварили на нејаке плећи, и с
њима на плећима кане у трећи миленијум. Какве ли страшне
судбине! . . .

На два колосека.

Вук је, како смо видели, у полемици остао тврдоглаво при
своме ставу. Непажљив проучавалац његова дела помислиће да
је његов став у целини такав, и да је Вук стварни зачетник
језичког национализма код нас. Па ипак није тако.

Сам Вуков језички пројекат није дубље, може се рећи није
никако био под утицајем ових његових полемичких излива. Го-
тово истовремено са чланком о Србима и Хрватима Вук делује
на другом колосеку, где испољава праву научну опрезност и
политичку трпељивост високога ранга. У својој рецензији на
Ауерову књигу »Sprachenhalle« (приближно: Језичка арена), у
којој се помоћу паралелних превода једног исечка из Библије
представљају језици Европе, Вук 1848. год. хрватско и српско
име ставља напоредо, потчињавајући их илирском имену као
вишем појму: „илирски је учени назив за хрватски и српски“.³⁸

Бечки књижевни договор, који је уследио 1850, и којим је
означен прелом у језичкој визији (још никако не и пракси)
илираца и Вука, који су од тога доба размишљали у категори-
јама језичког јединства, био је такође у знаку свеопште толе-
ранције. На њему је преовладала свест да су „књижевници ис-
точнога вјерозакона“, „као и они вјерозакона западнога“ —
припадници „једног (у светлу више наведеног Вуковог мишље-
ња: илирског, — Р. С.) народа“, те морају радити мислећи да
тај народ „треба једну књижевност да има“. Зато су се састали
и договорили како би се „што се за сад више може у књижев-
ности сложили и ујединили“ — „и по језику и по правопису“,
у чему су до тада били „раскомадани“.³⁹

Бечки књижевни договор је само завршна етапа, коначно
уобличење Вукових многих размишљања и настојања усмере-
них на то да се максимално приближи илирцима у својим кон-

³⁶ Цит. д., 467.

³⁷ Цит. д., 467—468.

³⁸ Цит. д., 288.

³⁹ Исп. Р. Симића и Б. Остојића, *Основи фонологије...*, 75.

цепцијама, и труду да их, да илирце, придобије за те концепције. Навешћу најзначајније моменте.

У предговору Српским народним пословицама,⁴⁰ 1836. године — не случајно баш 1836! — Вук чини један потез који означава прилично удаљавање од његовог дотада чврстог убеђења да у књижевности морају функционисати народни говори у чистом облику у каквом се јављају на терену: у свој језик — одступајући од сопственог матерњег израза — уводи слово и глас *x*. Овај потез он објашњава тиме што је тај глас слушао у Дубровику и неким крајевима Црне Горе. „Колико сам ја до сад народа нашег вишео — пише Вук — могу рећи да се данас у Дубровнику прави глас овога слова побоље изговара“.⁴¹ „Осим Дубровника — наставља Вук — глас овога слова чује се како онуде по околини, тако и горе к југу по свему приморју народа нашега и по Црној гори до самога Скадра, али не онако доследно као у Дубровнику“.⁴² „Видећи ја — уверава нас Вук — по народу нашем овако различно изговарање слова *x*, ћео сам у овој књизи да га наштампам свуда ће му је гођ право мјесто (по етимологији), па читатељи нека га изговарају како је коме обичније и повољније“.⁴³

Година 1836. јесте иста она у којој су илирци изашли пред јавност са познатим програмом језичке реформе у Хрватској, и реализовали тај програм у „Илирским новинама“ и „Даници илирској“. Гај и његови другови посебно су одушевљени за Дубровник и дубровачко културно наслеђе!⁴⁴ Исте те године, управо, и Вук истиче дубровачки језички модел као узор, укључујући његов централни диференцијални елемент — глас *x* — у сопствени књижевни језик, и тако се удаљивши од сопственог говорног идиома, и сопствене теорије о заснивању књижевног језика. Ускоро затим, у ватри језичких полемика са својим противницима у Србији, Вук 1839, у одговору на Хадичеве Ситнице језикословне, преиначује још једну наизглед ситну правописну подробност: уместо *ћерати*, *ћед*, *ћевојка*, почиње писати декомпоновано: *тјерати*, *дјед*, *дјевојка* итд. Тим поводом изјављује да се тако говори „у Дубровнику и у Босни — особито по варошима... и за ово могло би се рећи, да је варошки — господски — говор јужнога нарјечија“.⁴⁵

„У нас — значајна је Вукова изјава тим поводом — ја сам најприје почео писати тијем (јужним, тј. херцеговачким, ије-

⁴⁰ *Српске народне пословице*.... Цетиње 1836 — Сабрана дела Вука Ст. Карачића IX, Београд 1965.

⁴¹ *Цит. д.*, 21.

⁴² *Цит. д.*, 22.

⁴³ *Цит. д.*, 28.

⁴⁴ Подробније о томе исп., *Основи фонологије*...

⁴⁵ *Грам. и пол. списи* III/1, 37.

кавским — Р. С.) нарјечијем, и то по Херцеговачкоме говору; ово пак сад пишем по Дубровачкоме, да би се и оно у свему народу боље познало“.⁴⁶ Стога неће бити у праву они проучаваоци промене у Вукову ставу према односу књижевног језика и народног говора тумаче претежно жељом његовом да се укључи у токове националне традиције у српској култури. Неће бити у праву П. Ивић кад томе даје следеће тумачење: „Тим захтевима (да пише „дубровачки“!?) Вук је приближио свој књижевни језик старијој српској традицији, а и свим осталим словенским језицима, укључујући ту и рускословенски“.⁴⁷ Ивић потцењује при томе чињеницу да Вук управо у овоме свом чланку саркастично поучава Хаџића „да би он много боље и паметније учинио, да је гледао, *говорни* језик сам боље да научи (макар само како *бива*, а просто му *зашто* онако бива) и у писању каквагод правила (ако не за друге, а оно барем за себе) да постави, него што се другима намеће за учитеља у оном, што сам не зна“.⁴⁸ И потцењује чињеницу да је једна од главних тема у овој полемици — однос језика „Србаља источне и западне цркве“. Хаџић, наиме, полази од апсурдне тезе „да е срећа за Србскій языкъ, што до данасъ јошт подпуне и у систему написане Грамматике Срблы немаю“, „и да ние О. Арделие делла Белла одъ год. 1728. Белковића Славенске Грамматике год. 1767. и Ланошевића 1778. Јосифа Волтидже 1803. у системи било, тежко би се толико погрешака у језику Србала западне цркве и њиове књиге увукло“,⁴⁹ Тим поводом Хаџић поучава граматичаре да је добро „ако небуду правили системе безъ предварителногъ почастногъ претресаня и испитиваня разня предмета езика и Грамматике“.⁵⁰ На то му Вук одговара да би, по Хаџићевој логици, „ваљало, да су књиге Србала источне цркве, који Грамматике још немају... без погрјешака у језику; а видимо, да то не само што није истина, него би се готово могло доказати, да у овијех погрјешака има више, него у онијех“.⁵¹ Вук, додуше, и овде изјављује да „писатељ, особито оваки, који Грамматичима науку даје, треба да избира оно, што је правилније“⁵² — али шта сматра „правилнијим“, Вук јасно ставља до знања и Светићу и нама, јер за његово *речию* и *властю* каже да „то ни једно није Српски твор. падеж; и тако ове двије погрјешке постављају Г. Светића у ред онијех списатеља, који не знаду склањати имена. А променули... , мјесто променили, поставља га у ред оних, који не знаду спрезати

⁴⁶ Цит. д., 38.

⁴⁷ *Историја српског народа* V/2, 343.

⁴⁸ *Грам. и пол. сп.* III/1, 33.

⁴⁹ Цит. д., 25.

⁵⁰ Цит. место.

⁵¹ Цит. д., 32.

⁵² Цит. д., 39.

глалола".⁵³ Испод странице Вук додаје једну напомену која показује како је гледао на улогу „славјанствујућих сербских“. „Најглавније (и готово све) погрјешке у језику нашему постале су од нашијех дојакошњијех списатеља и књижевника... Тако: шта је у другијех народа језик угладило, очистило и у његовијем природнијем правилима утврдило, оно га је у нас искварило и нагрдило (и још га квари и грди)".⁵⁴

Припазићемо на ту околност: „правилност“ књижевног језика не ослања се ни на стране узоре, нити пак на оно што Хацић/Светић истиче као „ключ обштыи Философије езыка“ по којем се „правило, да тако а не иначе у езыку валя да буде, основати мора“, — него искључиво на „његовијем (тј. народног језика“) природнијем правилима“. Списатељ мора — осим другога, и пре свега другога — „да научи говорни језик (макар само како бива, а просто му зашто тако бива)".

А књижевници „западне цркве“ баш су у томе, у познавању народног језика, далеко предњачили испред оних на истоку. Када је Вук 1845. године повео дискусију са Друштвом српске словесности око језика, он „дубровачки говор“ предлаже као заједнички књижевни језик. Изјављујући у једној напомени уз писмо председнику Друштва да је „о овоме разговарао у Карловцу са Г. Ант. Вакановићем, и он је одмах признао, да ја имам право“ — Вук износи своје чувено образложење у корист „јужног нарјечја“. „А кад бисмо се договорили — гласи то образложење — које би нарјечије било најприличније да га у писању књига сви примимо, ја бих рекао ово јужно: оно од запада у Сријему допире до Вуковара и уз Дунав готово до Будима, а од југа у Србији готово до Бијограда...; Осим тога главнога узрока могу се још поменути и ови: 1) да су готово све наше народне пјесме у њему постале; 2) да се ни у једном другом нарјечију гдјекоје ријечи различнога значења словима не могу разликовати, као н. п. *сједити* (*ich sitze*) и *сиједити* (*ich werde grau*)...; 3) оно је најближе и славенском нарјечију...; а 4) оно је нарјечије и дубровачкијех списатеља, и тако се само чрез њега можемо ујединити с нашом браћом Римскога закона, која с радошћу нама руке пружају...".⁵⁵

На седници Друштва од 27. маја 1845, Вук се критички осврће на језичку праксу, и језичке ставове, београдских „књижевника“ и самога Друштва. „Друштва је дакле Српске словесности прва дужност — изјављује Вук том приликом — да језик наш очисти од свега туђега, да утврди његова правила, и да нашијем књижевницима, особито учитељима и писарима, покаже прави пут у овоме дјелу... Никоме нигда није срамота

⁵³ Цит. место.

⁵⁴ Цит. место.

⁵⁵ Цит. д., 155—156.

учити оно, што не зна” — наставља Вук, и хвали Ј. Стејића, којег су потоње књиге много боље и дотераније од првих; „а још су се боље показала — напомиње он затим — гдјекоја наша браћа Илирска у Загребу, као н. п. доктор Деметер и Станко Враз, који нијесу рођени Срби, па Српски тако пишу, да им међу нашијем списатељима није ласно једнаке наћи”. „Ако ли друштво Српске словесности — оштро опомиње Вук своје сународнике — остане при тијем мислима, да његови чланови не треба да уче народнога језика, и да знаду све, него само друге да уче, и по такијем се мислима узради, као што се до сад и на оној страни и овдје радило, онда ће оно бити на штету нашем народном језику, а себи и својима на срамоту; а онда ће се испунити оно, што су говорили гдјекоји учени Руски путници, да ће доћи вријеме, када ће Срби из Сријема, из Бачке и из Србије ићи у Загреб да уче Српски. Они су ово говорили — заопштрава Вук своју мисао — по што су вијели, како се у Пешти и овдје мисли и ради о језику нашем. Може бити, да многи од Вас мисле, да ово не може бити; али ја ово пред свима Вама кажем: ако ми у томе послу једнако узрадимо овако, као што смо до сад радили, а Илири ако само овако узнапредују, као што су до сад напредовали, онда не само што може, него ће морати бити”.⁵⁶

Имплементација Вуковог језика и национални приоритети.

Злонамерне чарке око националне припадности Вуковога књижевног језика — према томе и нашега савременог — често полазе и од тога ко је био уз Вука, а ко против њега, ко је његов језик прихватио, а ко одбијао.

Треба доказати неоснованост таквих аргуменација.

У односу на србе то је врло лако.

У Гајевим „Народним новинама”, 1848, стоји нпр.: „Народ наш илирски, ако и не ступа сасвиме истим путем на пољу књижевном, а то барем иде напоред двима посве једнакима стазама, те је сва прилика, да ће се стазе ове (хрватска и сербска) прие или касније сасвиме стопити. Г. Вук је главни репрезентат сарбске ове стазе и у обће народне књижевности, он је својим изверстним словаром и сбирком народних пјесама у туђинацах штовање нашега народнога духа пробудио, а у најновије вриеме преводом Новог Завјета народу свому непрочијен извор мудрости и крјепости одцјепио; он је за Доситејем први праву народну књижевност код Сербљах заметнуо и од 30 годинах неуморно хранио и ресио; он нам је сербску братју приближио и тиме нам толи потребито јединство у литератури знаменито унапредио”.⁵⁷

А те исте године, 1848, у „Подунавци”, неки В. Лазић овако се одужје Вуку за превод Новог завјета на народни језик: „А Вукъ, када говори о Богу, кои небо и земљу држи на едномъ

⁵⁶ Цит. д., 160—161.

⁵⁷ Цит. по В. Новаку, *Вук и Хрвати*, Београд 1967, 264.

длану, говори најгадније, најсрамније, и најсмјешније речи, и изречења. Вукъ намъ преводи свето писмо езикомъ некимъ зияластимъ, разглавоустимъ, леньштинскимъ, преразвличнимъ, дангубнимъ, незглађенимъ, безсрамнимъ, параюћимъ свако европско ухо, и поевропљано. А чий е то езикъ? ничиј, до Вуковъ. Срби га онако, као онъ, не говоре нигди, по Србији, Срему, Бачкој, Банату, Славонији, Хорватској, Далмацији, Босни, Херцеговини, и Црној гори... Највише може бити онъ наликъ на онај езикъ, кои се не говори, него само у књигама стои старима далматинским, и у дубровачким, кое су понајвише списали Италијани, кои су долазили изъ школа богословскихъ изъ Рима... Но ово е, браћо, езикъ туђ. Езикъ туђ, туђа вѣра"⁵⁸ итд.

„На то ја велим (одговара Даничић Лазићу): од како је Срба на свијету нико до данас Српској народности и вјери није толико добра учинио колико Вук Стефановић Караџић. Свједочанства су ми за то сва књижевна дјела његова"⁵⁹. Али су Даничићеве речи од мале помоћи биле. Вук је у Србији сматран или шарлатаном, или пак народним непријатељем. Од 1833. важила је забрана штампања његових књига, као и свих других његовим правописом писаних. Та је забрана 1852. поштрена, тако да је ономогућено чак и уношење таквих књига у Србију.

У то време се у Хрватској, и поред притиска из Беча и Пеште, размишљало о увођењу језичких и правописних новина које је препоручивао Бечки књижевни договор. Први се на такав корак одлучио, додуше пред сам крај живота (умро је, врло млад, 1851), Станко Враз. Вразове иновације биле су доста површне, али су значиле извесно охрабрење. Димитрије Деметер, уређујући правни термиолошки „назовник“, у његовој хрватској верзији — насупрот Божидару Петрановићу, који је српску верзију писао старим писмом, са славносербским језичким примесима — такође се одлучио за извесне правописне новине у духу Бечког договора. Знаменит је његов уводни чланак, у којем објашњава све разлоге и околности за такво уздржано новелирање правописа. Знаменит је тај чланак и по томе што Деметер објашњава да се у избору термина држао Вукових начела о приоритету народних израза. „Начин како смо поступали код установљивања израза, био је пако сљедећи: у обће колико је највише било могуће држали смо се чистог и опће разумљива начина говорења, гдје смо узимали особит обзир на опазке господина Вука Стефановића-Караџића, који је по свему славенском ученом свијету познат као први језиколовац нашега народа у том правцу. Ако за какав израз поднипошто нисмо могли наћи сходне пучке ријечи, утјецали смо

⁵⁸ Цит. по: *Сигнији стиси Б. Даничића*, Београд 1925, 101—102.

⁵⁹ *Сигнији стиси*, 108.

се осталим славенским нарјечјима, а ако смо тамо зато нашли какву ријеч, које је коријен разумљив и Југословенима, примили смо је полаг духа југославенског језика”.⁶⁰

Став према Вукову књижевном језику почео се у Србији мењати у повољнијем правцу тек са променом политичке климе 1850. године. Онда је, под притиском идеја Уједињене омладине српске, као и активним залагањем Ст. Новаковића, за непуних десет година (до 1868), сломљен отпор у бастионима државне бирократије, те су уклоњене све препреке увођењу народног језика у књижевност, просвету, чак и административно пословање.⁶¹

У Хрватској се званичне власти више пута враћају на дискусију о тој теми, која је тамо била скопчана са проблемом српско-хрватских међунационалних односа. Први пут, 1861, Сабор одлучује да језик Хрвата и Срба назове југословенским.⁶² Пошто ова одлука није добила пристанак Беча, због неугодне политичке конотације, 1867, Сабор доноси ново решење, тј. да се језик назове хрватским или српским.⁶³ Ово је значајна година у хрватској култури, и у култури свих југословенских народа, јер је тада основана Југославенска академија знаности и умјетности. У пословнику Академије овај двочлани назив прихвата се (уз извесну резерву) за пословни језик Академије.⁶⁴ Тако се именује језик Срба и Хрвата и у студији Б. Даничића (који је преузео дужност тајника Академисје) „*Б и Ћ у историји словенских језика*”, која је објављена у првој свесци „Рада ЈАЗУ”.⁶⁵

На тај начин створена је у Хрватској посебна ситуација у вези са књижевним језицима, или књижевним језиком. По доласку Даничићеву у Загреб, за Вуков концепт књижевног језика и фонетски правопис везано је двочлано име хрватски или српски; а илирски тип књижевног језика и правописа задржао је једночлани назив хрватског језика. Овај други назив, додуше, нарочито у школским уџбеницима, примењиван је и за језик за који се залаже Даничић, али обрнуто се дешава само по изузетку.

До сукоба ових двеју школа — „загребачке” и „аничићеве”⁶⁶ — дошло је већ 1869, око превода „Читања и еванђеља”,

⁶⁰ Све исп. у књизи В. Новака, *Вук и Хрвати*, 285—289.

⁶¹ О томе исп. у књ. Ј. Скерлића, *Омладина и њена књижевност*.

⁶² Р. Симић, *Уз један редак јубилеј*, Југосл. семинар за стр. слависте 32. — Исп. такође Дневник Сабора Троједне Краљевине Далмације, Хрватске и Славоније држане у главном граду Загребу, год. 1861, Загреб 1862, 618. и 620.

⁶³ *Историја српског народа* V/2, Београд 1981, 149.

⁶⁴ Рад ЈАЗУ 1, Загреб 1867, 13.

⁶⁵ Исп. посебно стр. 121.

⁶⁶ Зл. Винце, *Путовима хрватскога књижевног језика*, Загреб 1978, 577. и даље.

која је Фран Ивековић сачинио по начелима „Даничићеве школе”. Адофо Вебер Ткалчевић изнео је низ примедба на превод, и тиме започео дискусију ширег језичког и филолошког значаја, која је окончана увођењем Вукова књижевнојезичког концепта у хрватске школе (са граматиком Мирка Дивковића, која је потиснула Веберову). Одлучујући догађај у овоме посигурно представља Даничићев „Оглед” чувенога Рјечника хрватскога или српскога језика, издат 1878. године у Загребу. Поткрај XIX столећа Хрвати коначно усвајају Вуков и Даничићев језички тип као свој национални књижевни језик. Сва каснија настојања фашистички оријентисаних кругова да овај језик избаце из употребе, и замене преживелим језичким типовима, разбила су се о тврду логику историјске стварности.

Срби су прихватили Вуков књижевни језик и правопис. Али око ијекавштине се нису до данас сложили. Ст. Новаковић је за Србијанце кодификовао екавицу као равноправан изговор са ијекавицом, и она се употребљава у Србији и Војводини, док остали Срби прихватају ијекавицу.⁶⁷ Име језика дуго остаје једночлано, а када је прихваћен двочлани назив, онда је усвојена кованица српскохрватски.

Епилог

Када говоримо о међунационалним односима и језику, и поред свих вештачки подигнутих препрека и барикада, језик немамо права употребљавати као аргумент у доказивању националних приоритета. Ни по пореклу, ни по кодификацији, а ни по редоследу усвајања, — он се не може сматрати примарном својином једнога народа, који би био великодушно уступаен, или наметнут другоме.

Накнадне деобе, које засецају у тело и дух Вуковога књижевног језика, штете томе језику, и народу у чије се име то чини.

RADOJE SIMIĆ

ON STANDARD SERBO-CROATIAN

/on the occasion of celebrating the 200th anniversary
of Vuk Karadžić's birth/

Summary

The author traces the development of the standard Serbo-croatian language. In his »Srpski rječnik« /1818/ Vuk recommended for use a new literary language based on national speeches. He himself used it in his large literary production, launching thus a large-scale battle for its accep-

tance by all Serbs /»Srbli«/, i.e. all the present-day native speakers of Serbo-Croatian. The followers of the Illyrian movement shared Vuk's opinion as regards the territorial demarkations encompassing the common norm, but partly disagreed with Vuk as regards the formal aspects of the language. By allowing certain modifications in the structure /introduction of »h« sound, substitution of the spelling *čerati, đevojka* by *tjerati, djevojka*/ and by proclaiming the speech of Dubrovnik the basis of the literary standard — Vuk came much closer to the views of the »Illyrians.«

None of this could be received with favour by the wider public., and so Vuk's language remained confined to his most faithful adherents and followers.

Even the Vienna Adgreement concluded in 1850 did not bring about a revolutionary change in practical terms. It was not until after 1860, when the political situation in Serbia and the cultural conditions in Croatia became changed that Vuk's prestige was established and the number of his supporters was substantially increased. As a result, in 1867 and 1868, Vuk's language became widely accepted by Serbs and Croats and by peoples in other regions and used as the literary norm. Towards the end of the 19th century that language became finally established and codified.

The author is anxious to accentuate the moral that can be drawn from this case: no nation using Vuk's literary standard today has the right, or the reason, to regard itself the owner or creator of that language and credit itself with special merits for its existence, which would entitle it to a superior position over other nations.

Historically speaking, the recognition of equal rights is the only proper policy and the dictates of common sense.